

بررسی نظام حقوقی وب سایت های خبری در ایران

حامد بابازاده مقدم^۱

چکیده

اینترنت نقش مهمی در تامین حق آزادی بیان داشته و با رفع محدودیت های انتشار، جستجو و دریافت اطلاعات، زمینه ی استفاده از این حق بنیادین را فراهم نموده است. امروزه تردیدی وجود ندارد که توسعه و گسترش اینترنت و همچنین بهره مندی از این ابزار نوین ارتباطی، نیازمند یک نظام حقوقی مدون و منسجم است. نظام حقوقی مورد نظر باید بتواند ضمن تامین آزادی این رسانه نوین، مانع سوء استفاده احتمالی از آزادی بیان شده و به مردم اطمینان دهد، دسترسی و استفاده آنها از رسانه های اینترنتی ارزان، امن و پایدار خواهد بود. در این نوشتار تلاش شده تا مهمترین مسائل نظام حقوقی وب سایت های خبری در ایران، شامل: قوانین و مقررات حاکم، تاسیس، نظارت و پالایش (فیلترینگ) سایت ها، مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. نتایج مطالعات نشان می دهد، علی رغم اقدامات موثر صورت گرفته، نظام حقوقی سایت های خبری در کشور کارآمد نبوده و نمی تواند پاسخگوی نیازهای فعلی باشد.

کلید واژه: حقوق اینترنت، آزادی بیان، آزادی انتشار، سایت های خبری، فیلترینگ

^۱ - Hmoghadam32@yahoo.com

مقدمه

حق آزادی بیان به عنوان یکی از حقوق بنیادین انسان ها در اسناد بین المللی حقوق بشر به رسمیت شناخته شده و مورد حمایت قرار گرفته است. دولت ها نیز وظیفه دارند ضمن عدم ایجاد مانع برای برخورداری افراد از این حق، در صورت نیاز زمینه لازم را برای برخورداری افراد از این حقوق فراهم نمایند.

بدون تردید اینترنت نقش مهمی در تامین حق آزادی بیان دارد. افراد زیادی در سراسر جهان از طریق اینترنت به دنیایی از اطلاعات دسترسی پیدا می کنند.^۱ بدون توجه به مرزها و فاصله ها، زمینه ابراز عقیده و انتقال اطلاعات در اینترنت با مزایای فراوان (سرعت، قیمت پایین، مخاطب وسیع، استفاده همزمان از متن-صوت و تصویر و ...) مهیا است. مردم نیز بدلیل تاثیر اینترنت در زندگی روزمره شان، انتظار دارند خدمات اینترنت قابل دسترس، امن، ارزان، مداوم و معتبر باشد. (Jakubowicz, 2009, p: 4) ^۲ به همین دلیل دولت های آزادی گرا متعهد هستند که ثبات و امنیت اینترنت را به عنوان یک منبع جهانی تضمین نمایند.

با توجه به اهمیت اینترنت، فعالیت های اینترنتی و به ویژه فعالیت سایت های خبری به دلیل نقش موثری که در اطلاع رسانی و آگاهی بخشی برعهده دارند، نیازمند تدوین و اعمال نظام حقوقی مناسب است. نظام حقوقی که ضمن تامین آزادی این رسانه های نوین، از سوء استفاده احتمالی از آزادی بیان جلوگیری نموده و به مردم اطمینان دهد، دسترسی و استفاده آنها از رسانه های اینترنتی امن و پایدار است.

در این نوشتار تلاش شده تا مهمترین مسائل نظام حقوقی وب سایت های خبری در ایران، شامل: قوانین و مقررات حاکم، تاسیس، نظارت و فیلترینگ سایت ها، مورد مطالعه

۱. به گزارش Internet World Stats، تعداد کاربران اینترنت جهان تا تاریخ ۳۰ ژوئن ۲۰۱۲ به دو میلیارد و ۴۰۵ میلیون و ۵۱۸ هزار و ۳۷۶ نفر رسیده است. طبق آمار این سایت معتبر بین المللی ایران با حدود ۷۸ میلیون نفر جمعیت، ۴۲ میلیون کاربر اینترنتی دارد؛ یعنی ۵۳٫۳٪ جمعیت ایران به اینترنت دسترسی دارند و این از نظر کمیت، آمار قابل قبولی است؛ هرچند کیفیت دسترسی در سطح پایینی قرار دارد.

، (<http://www.internetworldstats.com/stats.htm> ۲۰۱۴/۱/۹)

و بررسی قرار گیرد. لازم به ذکر است روش تحقیق این مقاله اسنادی و کتابخانه ای بوده؛ البته محقق از اظهارات شفاهی مسئولین و کارشناسان وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و کمیته تعیین مصادیق محتوای مجرمانه و همچنین دیدگاه های میهمانان خارجی نمایشگاه مطبوعات سال ۱۳۹۱ تهران، در تحلیل مطالب بهره برده است.

مطالب مقاله در پنج بخش سازماندهی شده است. در بخش نخست معرفی وب سایت های خبری و تبیین اهمیت این ابزارهای اطلاع رسانی، سپس قوانین و مقررات حاکم در بخش دوم ارائه خواهد شد. بخش سوم به بررسی نحوه تاسیس و مبحث مهم صدور مجوز اختصاص دارد. در بخش چهارم موضوع نظارت و نهایتاً در بخش پنجم پالایش (فیلترینگ) سایت ها مورد مطالعه قرار می گیرد. در پایان نیز نتیجه گیری تحقیق ارائه می گردد.

آشنایی با مفهوم و ویژگی های وب سایت های خبری

الف. مفهوم

وب سایت^۱، وب گاه یا تارنما، مجموعه ای از صفحات وب است که دارای یک دامنه اینترنتی^۲ یا زیردامنه اینترنتی مشترک اند و به صورت مجموعه ای از صفحات مرتبط که داده هایی نظیر متن، صدا، تصویر و فیلم، روی آن ها ارائه می شود، در اینترنت قرار می گیرد. برای دسترسی به اطلاعات برخی از وب سایت ها نیاز به اشتراک وجود دارد و یا باید در قبال دریافت اطلاعات هزینه آن، پرداخت گردد.

یکی از مسائل مهم در بررسی مفهوم وب سایت، شناخت تفاوت های بین وب سایت با وبلاگ، نشریه الکترونیکی و خبرگزاری است؛ اهمیت این بحث در بخش های بعدی مشخص می شود، زیرا برخی از موضوعات حقوقی هر کدام از این رسانه ها وضعیت متفاوتی دارد؛ علاوه بر این سایت های خبری به لحاظ وظیفه ای که برعهده

1. Websit

2. Domain

دارند از اهمیت بیشتری نسبت به وبلاگ و نشریه الکترونیکی برخوردارند و بنابراین لازم و ضروری است تا حمایت بیشتری از آنها صورت بگیرد.

وبلاگ^۱ یک صفحه ی اینترنتی شخصی یا گروهی است که بصورت روزانه یا هر چند وقت یکبار با مطالب جدید بروز می شود. مطالب وبلاگ ها اغلب با لحن شخصی و گاهی محاوره ای نوشته شده و امکاناتی نظیر دریافت نظرات برای هر نوشته، ارسال و دریافت دنبالک روی هر مطلب، از قابلیت های وبلاگ است.

وبلاگ ها در اکثر موارد توسط افراد غیر حرفه ای ایجاد و اداره می گردد، اما وب سایت ها معمولاً توسط افراد حرفه ای اداره و بروز رسانی می شود. علاوه بر این، سایت ها، نسبت به وبلاگ ها سریعتر بروز رسانی شده و مطالب با کیفیت تری را ارائه می نمایند. سایت ها (علی الخصوص سایت های خبری) عمدتاً دارای شخصیت حقوقی مستقل بوده و توسط گروهی از افراد (هر چند محدود) به عنوان هیئت تحریریه اداره می شوند، اما وبلاگ ها عموماً یا به طوری کلی شخصی هستند. همچنین گفتمان وب سایت ها نیز رسمی است و در امور تخصصی به عنوان منبعی معتبر مورد استفاده قرار می گیرد. لازم بذکر است، وب سایت با وبلاگ از نظر فنی هم تفاوت های قابل توجهی دارد. از جمله این تفاوت ها می توان به شیوه طراحی و پیچیدگی ساختار، هزینه های مورد نیاز برای تاسیس و فعالیت و نحوه کنترل^۲ اشاره کرد.

نشریه الکترونیکی، نشریه ای با عنوان مشخص و ثابت است که در شماره های پیاپی و منظم و در فاصله ی زمانی مشخص و متناوب (هفته، دو هفته، ماه و ...) در محیط اینترنت، از طریق وب، پست الکترونیک یا سرویس های دیگر اینترنتی تولید، منتشر و توزیع می شود. افراد به طور رایگان یا با پرداخت هزینه از مطالب این نشریات استفاده می نمایند. (عاملی، ۱۳۸۸، ص ۹۸-۹۷) با دقت در تعریف فوق، روشن می شود که نشریه الکترونیکی متفاوت از وب سایت است؛ به تعبیر روشن تر نشریه الکترونیکی تمام

1. weblog

۲. کنترل وب گاه ها در اختیار مالکان آن است، ولی بلاگرها کنترل جزئی بر وبلاگ دارند. در واقع کنترل آنها تابع یک کنترل بزرگتر توسط صاحبان و مدیران سرویس دهنده وبلاگ است.

ویژگی های نشریات مکتوب مانند روزنامه، هفته نامه و ... را دارد، با این تفاوت که نشریه الکترونیکی در فضای مجازی منتشر و توزیع می گردد. همان طور که ملاحظه می شود، تنها شباهت نشریه الکترونیکی با وب سایت های خبری، انتشار در محیط اینترنت است؛ اما چنانچه در ادامه نیز اشاره خواهد شد، این شباهت موجب بروز مشکلاتی شده و در مواقعی به جای تدارک نظام حقوقی مناسب برای وب سایت های خبری، تلاش گردیده این رسانه ها به عنوان یکی از اشکال نشریات الکترونیکی تابع قانون مطبوعات قرار گیرند. این تلاش در حالی صورت می گیرد که علی رغم شباهت های فراوان نشریه الکترونیکی با رسانه های مکتوب، قانون مطبوعات حتی پاسخگوی نیازهای نشریات الکترونیکی هم نیست. هر چند موضوع و هدف این مقاله، بررسی وضعیت نشریات الکترونیکی نیست، اما باید توجه نمود که وضعیت فعلی نشریات الکترونیکی (به ویژه عدم استقبال روزنامه نگاران از فعالیت در این حوزه)، خود گواه ناکارآمدی اعمال قانون مطبوعات بر این رسانه ها می باشد.

وب سایت با خبرگزاری هم تفاوت دارد؛ «خبرگزاری یک سازمان بزرگ و مستقل خبری - تجاری است که دارای دفاتری، در داخل یک کشور و دیگر کشورهاست و به طور شبانه روزی، به جستجو، کسب و انتشار اخبار ارائه خدمات می پردازد و حاصل کار خود را در یکی از قالب های متنی، صوتی، تصویری و یا ترکیبی از آنها به صورت رایگان یا در قبال دریافت هزینه ای در اختیار رسانه ها، سازمان ها و موسسات خدمات عمومی، اجتماعی، تجاری، سیاسی، اقتصادی و عموم قرار می دهد. عمده ترین منبع درآمد خبرگزاری ها از راه فروش اخبار و ارائه خدمات تامین می شود.» (اسدی، ۱۳۹۰، صص ۱۱۷-۱۱۸) همان طور که در تعریف فوق اشاره گردید، خبرگزاری یک موسسه برای جستجو، کسب و انتشار اخبار است، اما وب سایت های خبری در فرایند تولید خبر نقش چندانی ندارند و به دامنه و سطح فعالیت آنها نیز مانند خبرگزاری گسترده نیست.

وبسایت های متعدد و متنوعی در اینترنت وجود دارد. این سایت ها را می توان با ملاک های مختلف تقسیم بندی کرد. بر اساس محتوا و کاربردهای مختلف، وبسایت های خبری، بایگانی، میزبانی هاست (ارائه کننده فضای اینترنت)، بازرگانی، فروشگاه اینترنتی (مانند سایت آمازون)، ارتباطی یا شبکه های اجتماعی (مانند فیس بوک)، جستجوگر (مانند گوگل و یاهو)، دریافت اطلاعات، بازی و سرگرمی، نرم افزار سازی و ... از انواع سایت ها به شمار می آیند.

البته امکان دارد یک وبسایت به صورت همزمان در چند زمینه فعالیت نماید؛ به عنوان مثال یک سایت خبری علاوه بر ارائه اخبار و تفاسیر خبری برای جذب مخاطبان بیشتر برخی از خدمات اینترنتی را همچون دانلود محصولات آموزشی یا نمایشی، ارائه می نماید.

در این میان، وبسایت های خبری به دلیل ایفای نقش در عرصه ی اطلاع رسانی و آگاهی بخشی به مردم، از اهمیت فراوانی برخوردار هستند. نحوه فعالیت این سایت ها مانند یک روزنامه الکترونیکی است که حداقل در طول روز به صورت منظم بروزرسانی می شود. در سال های اخیر میزان استفاده مردم از این سایت های اینترنتی افزایش یافته و به عنوان یکی از منابع اصلی اخبار و تحلیل های خبری محسوب می شود. مطالعه ساختار و نحوه عملکرد حدود ۳۰ وبسایت خبری شاخص در ایران نظیر عصرایران، رجانیوز، تابناک و... نشان می دهد، این رسانه های نوین مانند سایر رسانه ها دارای صاحب امتیاز (مدیر عامل)، مدیر مسئول، سردبیر، خبرنگار و سایر عوامل اجرایی است و بر اساس سیاست هیئت تحریریه ای مشخص فعالیت می نمایند. (عاملی، ص ۲-۳)

ب. ویژگی ها

وبسایت های خبری به عنوان رسانه ای نوین از ویژگی هایی خاصی برخوردار هستند. در ادامه به برخی از مهمترین ویژگی های این سایت ها اشاره می گردد:

۱. فعالیت های خبری و اطلاع رسانی: فعالیت در عرصه ی اطلاع رسانی و آگاهی بخشی مهمترین ویژگی سایت های خبری است. این سایت ها مانند رسانه های دیگر

رسالت مهم آگاه سازی جامعه و ایفای نقش به عنوان رکن چهارم دموکراسی را بر عهده دارند.

۲. استفاده از متون مجازی: وب سایت ها برای انتشار مطالب از متون مجازی استفاده می کنند. این متون دارای مزایایی است؛ از جمله اینکه متون مجازی، متون همیشه حاضر بوده و در هر زمان به صورت دائمی قابل دسترس هستند. دسترسی همگانی، تغییر پذیری متون، ذخیره سازی مجازی، پیوند خوردن با سایر متون مرتبط و غیر مرتبط، غیر مرکزی شدن و حل مشکل تورق زیاد و پوسیدگی اسناد از دیگر مزایای متون مجازی به شمار می آیند. یکی دیگر از مزایای منحصر به فرد تولید و انتشار مطالب به صورت متون مجازی، امکان جستجو همزمان مطلب، موضوع، عکس یا نمودار در سایت های مختلف می باشد. (همان، ص ۱۰۲)

۳. انتقال سریع و بدون واسطه ی اخبار: رسانه های اینترنتی فاصله ها را کاهش داده اند و تا حد قابل توجهی اطلاعات بدون واسطه به دست مخاطب می رسد. کینزلی^۱ می گوید: « از نظر یک روزنامه خوان متوسط، نزدیکی، بی واسطگی، احتمالاً بزرگ ترین ویژگی ژورنالیزم الکترونیک است. ظاهراً این ژورنالیزم می تواند حتی بر اخبار رادیو و تلویزیون ۲۴ ساعته نیز که اخبارشان در فواصل زمانی حدوداً ۲۰ تا ۳۰ دقیقه ای پخش می شود، غلبه کند... در اینترنت دلیلی وجود ندارد که مطالب تمام شده منتظر بماند که مطالب تازه ای جای آنها را بگیرد.» (کامپار، ۱۳۸۸، ص ۱۱۹)

۴. چند رسانه ای بودن: استفاده وب سایت ها از محتویات مرکب و چند رسانه ای (اعم از صوت، متن، گرافیک، انیمیشن، تصاویر ویدیویی و غیره) موجب جذابیت و پویایی این رسانه ها شده و میزان بهره برداری از مطالب را تا حد قابل توجهی افزایش داده است.^۲

^۱ Kinsley

^۲ مانوئل کاستلز در جمع بندی بخش "ادغام بزرگ: سیستم چند رسانه ای به عنوان محیط نمادین" در خصوص محیط چند رسانه ای در کتابش (عصر اطلاعات) می نویسد: «ظهور سیستم چند رسانه ای به معنای پایان جدایی و حتی تمایز رسانه های شنیداری - دیداری و چاپی، فرهنگ عامیانه و فرهنگ فرهیختگان، سرگرمی و اطلاعات، آموزش یا اغوا است. همه ی جلوه های فرهنگی از بدترین تا بهترین، و از نخبه گرا ترین تا مردمی ترین، در این

۵. تعاملی بودن: در ابزارهای ارتباطی قدیمی (از جمله رسانه های سنتی)، یک رابطه یک سویه و از بالا به پائین برقرار بود. به این معنی که اطلاعات در یک جریان یک طرفه، از بالا به پائین و بدون بازگشت به سوی مخاطبان ارسال می شد. در این حالت مخاطبان امکان اظهارنظر درخصوص اطلاعات ارائه شده را نداشتند و در نتیجه امکان گرفتن «بازخورد»^۱ در حد بسیار اندک و ناچیز وجود داشت. اما امروزه به کمک فناوری های نوین، امکان برقراری همزمان ارتباط بین فرستنده اطلاعات و مخاطب فراهم گشته است.

۶. امکان برقراری ارتباط سریع مخاطب با مدیران و نویسندگان: مخاطب پس از خواندن هر مطلب، نظر خود را در مورد آن مطلب بدون هیچ واسطه ای به نویسنده یا دیگر مسئولین نشریه ارسال نمایند. علاوه بر این از طریق پست الکترونیک امکان برقراری سریع ارتباط بین مخاطب و دست اندرکاران رسانه فراهم است.

۷. شخصی شدن: مخاطب می تواند از بین مطالب ارائه شده، صرفاً مطلب مورد نظر خود را دریافت و مطالعه کند؛ در واقع به جای دریافت کل مطالب (مانند خرید روزنامه یا مشاهده اخبار تلویزیونی) فقط مطالب سفارشی یا انتخابی خود را دریافت می کند.

۸. تقویت روزنامه نگاری شهروندی: با توسعه ارتباطات اینترنتی و شکل گیری رسانه های نوین روزنامه نگاری شهروندی پیشرفت زیادی داشته است. وب سایت های خبری، برای شناسایی و دعوت به همکاری بخش ویژه ای را برای این منظور در نظر گرفته اند. انگیزه شهروندان با مشاهده انتشار اخبار و گزارش های آنها در رسانه ها تقویت می شود.^۲ باید توجه داشت که در کنار مزایای مذکور، استفاده از وب سایت

جهان دیجیتال گرد هم می آیند، جهانی که در ابر متنی غول آسا و غیر تاریخی جلوه های گذشته و حال و آینده ذهنی را که برقرار کننده ارتباط است به یکدیگر پیوند می دهد. به این ترتیب، آنها یک محیط نمادین جدید ایجاد می کنند. آنها دنیای مجازی را به واقعیت ما بدل می سازند.» (کاستلز، عصر اطلاعات، ۱۳۸۲، ص ۴۳۱)

^۱ . feed back.

^۲ . روزنامه نگاری شهروندی، روزنامه نگاری گروهی یا روزنامه نگاری مشارکتی روشی است که اجازه می دهد مخاطبان نیز در تولید محتوای رسانه ها نقش داشته باشند. یک رسانه مشارکتی یا گروهی فقط محتوایی را که

ها معایب و نواقصی نیز دارد. از جمله: محدودیت های دستیابی به اینترنت، هزینه ی بالای استفاده از اینترنت، فقدان زیرساخت های ارتباطی، فقدان قوانین و مقررات و فقدان یا بهره کم عموم از سواد رسانه ای.

قوانین و مقررات حاکم بر وب سایت های خبری

یکی از موضوعات حقوقی وب سایت های خبری، تعیین قوانین و مقررات حاکم است. قبل از تشریح قوانین و مقررات حاکم بر رسانه های مورد نظر، ابتدا در خصوص امکان اعمال قانون مطبوعات بر وب سایت های خبری توضیحاتی ارائه می گردد.

در برخی مقاطع زمانی دولت ها با این اعتقاد که سایت های خبری طبق تعریف ارائه شده در ماده ۱ قانون مطبوعات^۱، تفاوتی با نشریات الکترونیکی ندارند و در نتیجه طبق تبصره ی ۳ ماده ۱ (الحاقی مصوب ۱۳۷۹/۱/۳۰) تابع قانون مطبوعات هستند، نحوه برخورد خود را با وب سایت های خبری، بر مبنای قانون مذکور تنظیم می نمایند. اقدامات اخیر (بهار ۱۳۹۲ و شهریور ماه ۱۳۹۳) وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در مسدود نمودن برخی از وب سایت ها بدلیل عدم دریافت مجوز از هیات نظارت بر مطبوعات، نشان دهنده تمایل و پیروی این وزارتخانه، از دیدگاه فوق است.

مراجعه به مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۸۸ برای تصویب لایحه الحاق یک تبصره به ماده ۱ اصلاحی قانون مطبوعات نشان می دهد، علی رغم اینکه در لایحه دولت پایگاه های اطلاع رسانی اینترنتی (و به ویژه سایت های خبری)، نیز مورد نظر بوده، نمایندگان مجلس شورای اسلامی پس از بحث و بررسی مفصل و استماع اظهارات نماینده دولت، و با اطلاع کامل از مزایا و معایب پیشنهاد دولت، پایگاه

روزنامه نگاران حرفه ای تولید می کنند، ارائه نمی دهد، بلکه هر شونند یک گزارشگر است و در نتیجه در تولید محتوا همکاری دارد .

^۱ طبق تعریف ارائه شده در ماده ی ۱ قانون مطبوعات : نشریه الکترونیکی، رسانه ای است که به طور مستمر در محیط رقمی (دیجیتال) انواع خبر، تحلیل، مصاحبه و گزارش را در قالب نوشتار، صدا و تصویر منتشر می نماید . (الحاقی مصوب ۱۳۸۸)

های اطلاع رسانی اینترنت را مشمول قانون مطبوعات ندانسته اند. (مشروح مذاکرات جلسه علنی مورخ ۱۳۸۸/۱/۲۶ - دوره هشتم جلسه هشتاد و چهارم)^۱

هیات وزیران در جلسه مورخ ۱۳۹۰/۵/۲ بنا به پیشنهاد وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و به استناد ماده (۴۷) اصلاحی قانون مطبوعات، موادی را برای الحاق به فصل پنجم آیین نامه اجرایی قانون مطبوعات، تصویب نمود. به موجب این اقدام، خبرگزاری ها ملزم به درج منابع خبری (ماده ۳۸ الحاقی) و درج پاسخ بلافاصله در همان روز و پس از وصول شدند. (ماده ۴۱ الحاقی) همچنین وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات مکلف شد تا در صورت اعلام هیئت نظارت بر مطبوعات مبنی بر توقیف، لغو پروانه یا دستور پالایش (فیلتر) موقت، بلافاصله فیلتر نماید. (ماده ۴۴ الحاقی) در نهایت هم اعلام شد که نشریات الکترونیکی نیز مشمول مقررات فصل پنج آیین نامه می باشند. در واقع دولت تلاش داشت تا با این اقدام فعالیت خبرگزاری ها و سایت های اینترنتی و از جمله وب سایت های خبری را با استفاده از اهرم هیات نظارت بر مطبوعات ساماندهی نماید.

این مصوبه به دلیل الزامی شدن درج منابع خبری و اعطای اختیار فیلترینگ به هیات نظارت، با اعتراض گسترده حقوقدانان و روزنامه نگاران روبرو شد و در نهایت با شکایت دبیر کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه و خبرگزاری فارس، توسط هیات عمومی دیوان عدالت اداری در مورخ ۱۳۹۱/۶/۲۷ ابطال گردید.^۲

بنابراین با توجه به اینکه اولاً در مصوبه ی هیئت دولت اشاره ای به سایت های اینترنتی نشده و ثانیاً بخش عمده و اصلی این مصوبه لغو شده است، در نتیجه سایت های خبری تابع قانون مطبوعات نیست و مصوبه اخیر دولت، غیر قابل استفاده می باشد. پس از ارائه مطالب فوق، در ادامه به بررسی مقررات حاکم پرداخته می شود.

^۱. برای مطالعه متن کامل مشروح مذاکرات رک: <http://archive.ical.ir/files/debate/ip/08/08-084.pdf>

^۲. برای مطالعه رای هیات عمومی دیوان عدالت اداری با عنوان: ابطال مواد ۴۷ و ۴۵، ۴۴، ۳۸ الحاقی به آیین نامه اجرایی قانون مطبوعات موضوع مصوبه شماره ۱۱۹۸۵/ت/۴۶۹۵۶هـ- هیأت وزیران، رک:

<http://www.divan-93/7/25>

<http://www.edalat.ir/show.php?page=ahoshow&id=9123>

الف. سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای

در سال ۱۳۸۰ سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ گردید. سیاست‌های فوق به دلیل تاثیر آن بر قانون‌گذاری‌ها و عملکرد مسئولین، دارای اهمیت می‌باشد و نهادهای اجرایی و متولیان تدوین قوانین، در اقدامات خود موظف هستند به این سیاست‌ها عمل کنند و مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز بر اساس وظایف ذاتی خویش، بر حسن اجرای آن نظارت دارد. سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای به شرح زیر است:

۱. ایجاد، ساماندهی و تقویت نظام ملی اطلاع‌رسانی رایانه‌ای و اعمال تدابیر و نظارت‌های لازم به منظور صیانت از امنیت سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و جلوگیری از جنبه‌ها و پیامدهای منفی شبکه‌های اطلاع‌رسانی.
۲. توسعه کمی و کیفی شبکه اطلاع‌رسانی ملی و تأمین سطوح و انواع مختلف خدمات و امکانات این شبکه برای کلیه متقاضیان به تناسب نیاز آنان و با رعایت اولویت‌ها مصالح ملی.
۳. ایجاد دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی جهانی صرفاً از طریق نهادها و مؤسسات مجاز.
۴. حضور فعال و اثرگذار در شبکه‌های جهانی و حمایت از بخش‌های دولتی و غیردولتی در زمینه تولید و عرضه اطلاعات و خدمات ضروری و مفید با تأکید بر ترویج فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۵. ایجاد و تقویت نظام حقوقی و قضایی متناسب با توسعه شبکه‌های اطلاع‌رسانی به ویژه در جهت مقابله کارآمد با جرائم سازمان‌یافته الکترونیکی.
۶. توسعه فن‌آوری اطلاعات (به ویژه حفاظت از اطلاعات) و آینده‌نگری در خصوص آثار تحولات فن‌آوری اطلاعات در سطح ملی و جهانی و گسترش مطالعات و تحقیقات و تربیت نیروی انسانی متخصص در این زمینه.
۷. اقدام مناسب برای دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی و ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی با سایر کشورها به ویژه کشورهای اسلامی به منظور ایجاد توازن در عرصه اطلاع‌رسانی بین‌المللی و حفظ و صیانت از هویت و فرهنگ ملی و مقابله با سلطه جهانی.

همانطور که مشاهده می شود اگر چه این سند ضوابط و مقررات مشخصی را برای کاربران یا تامین کنندگان خدمات تعیین نکرده، اما مطالب آن تدابیر و سیاست های است که مسیر حرکت مسئولین را تعیین کرده و اجرای آن از رئیس جمهور وقت و مسئولین خواسته شده است.^۱

ب. مقررات و ضوابط شبکه های اطلاع رسانی رایانه ای مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی

آبان ماه سال ۱۳۸۰ و پس از ابلاغ سیاست های کلی شبکه های اطلاع رسانی رایانه ای، شورای عالی انقلاب فرهنگی اقدام به بررسی و تصویب «مقررات و ضوابط شبکه های اطلاع رسانی رایانه ای» نمود. این مصوبه دارای سه بخش شامل: آیین نامه نحوه اخذ مجوز و ضوابط فنی نقطه تماس بین المللی، آیین نامه واحدهای ارائه کننده خدمات اطلاع رسانی و اینترنت رسا^۲ و آیین نامه دفاتر خدمات حضوری اینترنت است. یکی از نکات مهم در این مصوبه، اشاره و به رسمیت شناختن حق دسترسی آزاد مردم به اطلاعات و دانش است. در بخش نخست این مصوبه آمده است: «به منظور انتظام امور و فعالیتهای اطلاع رسانی و توسعه خدمات دسترسی به اینترنت در کشور، مقررات و ضوابط شبکه های اطلاع رسانی رایانه ای با مدنظر قرار دادن نکات اساسی ذیل تنظیم شده است:

- ۱/ حق دسترسی آزاد مردم به اطلاعات و دانش .
- ۲/ مسئولیت مدنی و حقوقی افراد در قبال فعالیتهای خود .
- ۳/ رعایت حقوق اجتماعی و صیانت فرهنگی و فنی کشور در این قلمرو.
- ۴/ ایجاد حداکثر سهولت در ارائه خدمات اطلاع رسانی و اینترنت به عموم مردم .»

^۱. برای مشاهده ابلاغیه دفتر مقام معظم رهبری به رئیس جمهور وقت آقای سید محمد خاتمی ر.ک:

<http://rc.majlis.ir/fa/law/show/132299> - (۹۳/۵/۲۱)

^۲. lsp

پ. آیین نامه ساماندهی فعالیت سایت های اینترنتی

هیئت دولت در مرداد ماه سال ۱۳۸۵ آیین نامه فوق را در ۱۱ ماده تصویب نمود. در ماده ۲ این آیین نامه تاکید شده مقررات و ضوابط شبکه های اطلاع رسانی رایانه ای مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی و دیگر قوانین و مقررات حاکم، لازم الرعایه می باشد. بر اساس ماده ۵ آیین نامه همه سایت های اینترنتی باید در وزارت ارشاد به ثبت برسند. در فصل سوم این آیین نامه به تخلفات و نحوه رسیدگی به آن اشاره و تشکیل کارگروه تعیین مصادیق پایگاه های غیر مجاز مرکب از: وزیران فرهنگ و ارشاد اسلامی، اطلاعات، ارتباطات و فناوری اطلاعات و دادگستری، پیش بینی شده است.

ت. قانون جرایم رایانه ای

قانون جرایم رایانه ای مشتمل بر ۵۶ ماده و ۲۶ تبصره، در دو بخش جرایم و مجازات ها و آیین دادرسی توسط مجلس شورای اسلامی در مورخ ۱۳۸۸/۳/۵ تصویب شده است. قانون مذکور، علی رغم معایب و نواقص قابل توجهی که دارد، گام موثری برای مقابله با جرایم رایانه ای ارزیابی می گردد. طبق ماده ۲۲ این قانون، قوه قضائیه موظف است ظرف یک ماه از تاریخ تصویب قانون، کارگروه (کمیته) تعیین مصادیق محتوای مجرمانه را در محل دادستانی کل کشور تشکیل دهد. این کمیته و عملکرد آن از اهمیت زیادی برخوردار است و به همین دلیل در بخش مربوط به فیلترینگ به صورت دقیق معرفی می گردد.

همان طور که ملاحظه می شود قوانین و مقررات پراکنده و ناقصی در خصوص وب سایت های خبری و به صورت کلی رسانه های اینترنتی وجود دارد. از جمله نواقص مقررات فعلی می توان به عدم تعیین دقیق شرایط و نحوه تاسیس وب سایت های خبری، نهاد و شیوه دقیق نظارت، حوزه ی مداخله نهاد ناظر، میزان مشارکت بخش های صنفی برای ساماندهی و گذر از وضع موجود اشاره نمود. از سوی دیگر، تحقیقات صورت گرفته نشان می دهد قوانین مذکور نه از نظر تامین و حمایت از مدیران مسئول و

نویسندگان سایت های خبری موثر نبوده است. ضمن اینکه قانون گذار ما همواره با تاخیر زیاد به تدوین قوانین و مقررات پرداخته و به تعبیر صحیح تر از تحولات سریع رایانه و اینترنت همیشه فاصله دارد. طرح نظام جامع رسانه های همگانی هم که در حال حاضر تدوین آن جریان دارد، علی رغم نقاط مثبت، پاسخگوی شرایط فعلی و متناسب با رسانه های نوین نیست. از دیدگاه محقق تدوین یک قانون جامع برای رسانه های اینترنتی با همکاری موثر نهادهای صنفی و فعالان این رسانه ها، نه تنها مفید بلکه ضروری است.

شرایط و نحوه تاسیس وب سایت های خبری

اولین گام برای ورود به عرصه ی فعالیت های رسانه ای و اطلاع رسانی، تاسیس رسانه است. تا زمانی که رسانه تاسیس نشده سخن از سایر مسائل همچون فعالیت، محتوا، نظارت و... بی فایده خواهد بود، زیرا وقتی اثری خلق نشود افکار صاحب یا صاحبان اثر، بروز و ظهور بیرونی ندارد. بدون تردید در تولد رسانه ها شرایط سیاسی، حقوقی، اجتماعی و اقتصادی جامعه نقش دارد. در این میان شرایط سیاسی و حقوقی که تا حد قابل توجهی در اختیار دولت های است، از اهمیت بیشتری برخوردار است.

در نظام های حقوقی دنیا دو دیدگاه و نظر کلی در خصوص تاسیس و فعالیت رسانه ها وجود دارد. در برخی کشورها، اصل بر مداخله ی حداقلی دولت در تاسیس است و دولت به جز تاسیس ایستگاه های رادیو و تلویزیونی، در تاسیس سایر رسانه ها نقش خاصی بر عهده ندارد. اما در برخی از کشورهای دیگر، دولت در تمام مراحل تاسیس و فعالیت رسانه ها دخالت دارد.

تاسیس وب سایت های خبری نیز مانند سایر رسانه ها، تابع همین دیدگاه های کلی است. البته باید توجه داشت که طبق اصل آزادی ارتباطات اینترنتی، نباید شرایط و محدودیت های غیر قانونی برای تاسیس و فعالیت سایت ها وجود داشته باشد. طی سال های اخیر تاسیس و انتشار آزاد رسانه ها به ویژه رسانه های اینترنتی به عنوان یکی از

عوامل توسعه رسانه ها، مورد توجه سازمان های بین المللی، منطقه ای و برخی کشورها قرار گرفته است. به همین دلیل نظام قدیمی که بر ضرورت کسب اجازه از دولت یا بر مبنای ارسال اعلام نامه ایجاد و انتشار روزنامه ها و مجله ها به مقامات دولتی یا انجام ثبت نام نشریات دوره ای در یک دفتر مخصوص دولتی استوار بود، به مرور به یک نظام آزاد مبتنی بر درج مشخصات هویتی مدیران نشریات و سایت ها تغییر کرده است. (معتدنزاد، ۱۳۹۰، ص ۳)

یونسکو در گزارش مربوط به «شاخص های توسعه رسانه ها»، که در مارس ۲۰۰۸ مورد تصویب قرار داده است، ضمن تکیه بر ضرورت مقابله ی دولت ها با محدودیت های رایج به تاسیس و انتشار رسانه ها، به آنها توصیه نموده: «تدارک دهندگان خدمات اینترنتی، پایگاه های اینترنتی (وب سایت ها) وبلاگ ها و پخش کنندگان برنامه های اینترنتی، الزام ندارند که نزد مقامات عمومی ثبت نام کنند و یا برای فعالیت های خود از این مقامات اجازه کسب نمایند.»

همچنین شورای اروپا نیز که تجربیات ارزشمندی در زمینه حقوق رسانه ها دارد، در قطعنامه شماره ۱۱۶۸۳ خود، تحت عنوان «شاخص های رسانه ها در یک دموکراسی» (مصوب ۲۰۰۸) ضمن معرفی اصول مورد نظر برای شاخص های پیشبرد رسانه ها در نظام های دموکراتیک، از دولت های عضو شورا خواسته است تا برای تاسیس و انتشار رسانه ها، صرفاً به کسب اطلاع از شماره «کارت مالیاتی» و یا «کارت فعالیت اقتصادی یا بازرگانی» مؤسس یا مؤسسان این رسانه ها، اکتفا کنند. (همان، ص ۷) شورا در مصوبات متعدد دیگر و توصیه نامه های خود، به لزوم کاهش مداخله دولت ها در امور رسانه ها به ویژه تاسیس آنها تاکید دارد.

به نظر می رسد در ایران پس از پیروزی انقلاب تلاش هایی برای استقرار نظام تنبیهی صورت گرفته که تدوین اصل بیست و چهارم قانون اساسی یکی از این تلاش ها است. در این اصل قانون گذار مقرر داشته: «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزاداند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می کند.» به

این ترتیب مطبوعات (و در مفهوم عام رسانه ها) در صورت رعایت حدودی که در قانون عادی مشخص می شود حق دارند آزادانه فعالیت کنند.

اما مجلس شورای اسلامی در وضع قانون عادی (قانون مطبوعات) از این نگاه مترقی تدوین کنندگان قانون اساسی فاصله گرفته و به نوعی با الزام به اخذ مجوز و اعمال محدودیت های فراتر از قانون اساسی، نظام پیشگیری را حاکم نموده است.

برابر مقررات موجود، در خصوص سایت های اطلاع رسانی اینترنتی از شیوه انتشار با ثبت استفاده شده است. در این شیوه که اکنون بیشتر کشورها از آن استفاده می کنند، متقاضی تاسیس رسانه درخواست ثبت رسانه را به همراه برخی اطلاعات مهم، به مرجع دولتی که قانون برای ثبت تعیین کرده است، ارسال می نماید. مرجع ثبت پس از بررسی درخواست، در صورتی که ایراد قانونی خاصی وجود نداشته باشد، اقدام به ثبت و صدور گواهی ثبت می نماید. در بسیاری از کشورها از جمله ازبکستان، قرقیزستان و اوکراین از این نظام استفاده می شود. (انصاری، ۱۳۹۰، ص ۷۷)

در حال حاضر تاسیس وب سایت های اینترنتی (از جمله وب سایت های خبری) بر اساس آیین نامه ساماندهی پایگاه های اطلاع رسانی اینترنتی مصوب ۱۳۸۵/۵/۲۹ هیئت وزیران انجام می شود. ماده ی ۱ آیین نامه مذکور پایگاه های اطلاع رسانی اینترنتی را از نظر ثبت و فعالیت به دو گروه "پایگاه های اطلاع رسانی ثبت شده" و "پایگاه اطلاع رسانی با هویت نامعلوم" تقسیم می نماید.

منظور از پایگاه اطلاع رسانی ثبت شده، وب سایتی می باشد که مسئول آن اطلاعات و مدارک شناسایی خود و سایت را به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ارائه و مطابق قوانین و مقررات از جمله مقررات مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی به ثبت رسیده و رسید آن را دریافت کرده باشد و امکان برقراری ارتباط با شخص مورد نظر وجود داشته باشد. در مقابل پایگاه اطلاع رسانی با هویت نامعلوم، سایتی است که در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ثبت نشده باشد.

با توجه به تقسیم بندی فوق و تصریح ماده ۵ آیین نامه، سایت های اینترنتی ملزم به ثبت مشخصات مربوط و ثبت هویت مدیر مسئول خود، در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی می باشند. همچنین به پایگاه های اطلاع رسانی که فعالیت خود را قبل از ابلاغ آیین نامه مذکور آغاز کرده اند، دو ماه برای ثبت فرصت داده شده و پس از این مهلت و عدم ثبت مشمول بند پ ماده ۱ (پایگاه اطلاع رسانی با هویت نامعلوم) می باشند و طبق ماده ۶ مسدود خواهند شد.

مدیران سایت های خبری از طریق مراجعه به سایت ساماندهی به نشانی www.samandehi.ir اقدام به ثبت نام وب سایت مربوطه می نمایند. سامانه ی مذکور به صورت خودکار کد رهگیری صادر می نماید. مدیران سایت ها پس از ثبت می توانند در صورت تمایل از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی گواهی ثبت دریافت نمایند. برای اخذ گواهی علاوه بر ثبت نام در سایت ساماندهی نیاز به ارائه مدارک شناسایی و گواهی عدم سوء پیشینه کیفری برای مدیر مسئول می باشد. (هم اکنون کلیه این مراحل به صورت غیر حضوری و از طریق وب سایت ساماندهی انجام می پذیرد؛ حضور مدیر مسئول سایت فقط برای اخذ گواهی ثبت ضروری است).

نکته قابل تامل اینکه در گواهی های ثبت سایت ها اعلام می شود: "۱. مدیر پایگاه اطلاع رسانی اینترنتی موظف است قبل از انقضای مهلت این گواهی بر اساس ماده یک قانون مطبوعات و تبصره ۳ آن، برای تطبیق وضعیت خود با قانون مطبوعات و اخذ مجوز نشریه الکترونیکی از هیات نظارت بر مطبوعات اقدامات لازم را به عمل آورد. ۲. چنانچه مدیر پایگاه مذکور نسبت به رعایت مفاد بند ۱ توضیحات اقدام ننماید، تارنمای فوق الذکر فاقد مجوز تلقی و مشمول بند الف ماده هفت قانون مطبوعات خواهد بود." در واقع دولت با این اقدام، سایت های اینترنتی و از جمله سایت های خبری را علی رغم تفاوت آنها با نشریات الکترونیکی، مشمول قانون مطبوعات دانسته و آنها را ملزم به اخذ مجوز از هیات نظارت بر مطبوعات نموده؛ این در حالی است که مطابق آیین نامه ساماندهی پایگاه های اطلاع رسانی اینترنتی، صرفاً ثبت الزامی بوده و

هیچ تأکیدی بر اخذ مجوز از مراجع قانونی آورده نشده است. بدون تردید این الزام خلاف قانون بوده و نوعی بازگشت به نظام اخذ مجوز می باشد؛ تداوم این عملکرد و چه بسا تشدید آن نیز می تواند بر عملکرد رسانه ها آثار مخربی به جا گذاشته و مانع جدی برای بهره مندی عموم مردم از کارکردهای مثبت رسانه ها باشد.

نظارت بر وب سایت های خبری

لزوم رعایت مصالح عمومی و جلوگیری از سوء استفاده احتمالی افراد از اصل آزادی بیان اقتضاء دارد تا تدابیری برای نظارت فعالیت رسانه ها در نظر گرفته شود. به عبارت دیگر اگر چه آزادی بیان در زمره حقوق بشر قرار دارد اما این آزادی مطلق نیست و محدودیت هایی دارد، «نسبی بودن حقوق بشر را به عنوان امری منطقی حتی در نظام های آزادی گرا (لیبرال) می توان مشاهده نمود.» (هاشمی، ۱۳۸۴، ص ۱۹۲)

بند ۲ ماده ۲۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر در همین زمینه اعلام می دارد: «هر کس در اجرای حقوق و استفاده از آزادی های خود، فقط تابع محدودیت هایی است که به وسیله قانون منحصرأ به منظور تامین شناسایی و مراعات حقوق و آزادی دیگران و برای رعایت مقتضیات صحیح اخلاقی و نظم عمومی و رفاه همگانی، در شرایط یک جامعه دموکراتیک وضع گردیده است.»

همچنین در بند ۲ ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، پس از تأکید بر حق آزادی بیان آمده است: «اعمال این آزادی ها به لحاظ اینکه مستلزم تکالیف و مسئولیت هایی است، ممکن است تحت تشریفات، شرایط، تصمیمات یا مجازات هایی قرار گیرد که به موجب قانون مقرر شده و در جامعه دموکراتیک به لحاظ مصالح امنیت ملی، تمامیت ارضی یا سلامت عمومی یا برای حمایت از اعتبار و حقوق دیگران، جلوگیری از افشای اطلاعاتی که به طور محرمانه دریافت شده، یا حفظ اقتدار و بی طرفی قوه قضائیه است.» همان طور که مشاهده شد، آزادی ها مطلق نیستند و محدودیت هایی دارند، لذا لازم است نهاد قانونی وجود داشته باشد تا بر اساس شیوه های قانونی و مشخص، ضمن

نظارت بر فعالیت رسانه ها از تجاوز احتمالی آنها به حقوق عمومی جلوگیری نماید؛ بنابراین نظارت مورد نظر در اسناد مذکور باید:

۱. بر مبنای قانون باشد؛
 ۲. توسط نهاد مستقل اجرا گردد؛
 ۳. ملاک ها و معیارهای نظارت مشخص و دقیق باشد و از قبل اطلاع رسانی شود.
- این موضوع در خصوص سایت های خبری نیز کاملاً صادق است و حتی به نظر می رسد مانند رسانه های سمعی و بصری، ضرورت آن بیشتر باشد؛ زیرا سرعت و گستردگی انتشار اخبار و اطلاعات در سایت ها، تیغ دو لبه ای است که هم می تواند در مسیر مثبت حرکت کند و هم مسیر منفی. بنابراین در صورت عدم وجود تدابیر قانونی و نظارتی، سوء استفاده از آزادی بیان در این رسانه ها می تواند آثار ناگواری را به همراه داشته باشد. به عنوان مثال انتشار تصویر خصوصی و نامناسب یک فرد در سایت های اینترنتی به مراتب آسیب بیشتری به وی وارد می کند تا انتشار آن در یک رسانه مکتوب.
- شیوه نظارت بر سایت های اینترنتی در ایران، نظارت دولتی است و رسانه ها در این موضوع مهم هیچ نقش و تاثیری ندارند. بر اساس ماده ۳ آیین نامه ساماندهی پایگاه های اطلاع رسانی اینترنتی، وظیفه ساماندهی و نظارت بر پایگاه های اینترنتی بر عهده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی قرار گرفته است. اداره کل مطبوعات و خبرگزاری های داخلی معاونت امور مطبوعاتی با استفاده از گروه های نظارتی، فعالیت های پایگاه های اطلاع رسانی را رصد و تخلفات احتمالی را مشخص می نماید.
- باید توجه داشت، در میان روش های نظارت بر رسانه ها از نظر میزان وابستگی به دولت ها (نظارت دولتی، نظارت مشترک دولت با رسانه ها و نظارت نهادهای صنفی رسانه ها)، کشور ما از شیوه غیرکاربردی استفاده می نماید که متناسب با فعالیت رسانه ها نیست. امروزه دولت ها تلاش دارند تا به ایفای نقش به عنوان حامی و هدایت کننده بپردازند و به این ترتیب روش نظارت مشترک دولت و رسانه ها به عنوان پذیرفته ترین شیوه و نظارت توسط نهادهای صنفی، مورد استفاده قرار می گیرد. لازم بذکر است روش

اخیر با فلسفه اولیه تشکیل رسانه ها که همان نظارت و کنترل بر حکومت است، سازگار تر بوده و موجب تضمین حقوق روزنامه نگاران می گردد. (انصاری، ۱۳۸۹، ص ۱۱۱-۱۱۰)

فصل سوم آیین نامه ساماندهی پایگاه های اطلاع رسانی اینترنتی به تخلفات سایت های اینترنتی و نحوه رسیدگی به آنها اختصاص دارد. طبق ماده ۷ انتشار و نگهداری هر نوع داده اعم از متن، صدا، عکس، تصویر، کارتون، پویا نمایی، فیگور، کاریکاتور، فیلم و غیره که حاوی مضامین اشاره شده در این ماده می باشد، ممنوع است.

علاوه بر موارد اشاره شده در ماده ۷، در مواردی کار گروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به مواد قانون مطبوعات، قانون جرایم رایانه ای و فهرست مصادیق محتوای مجرمانه هم استناد می نمایند که این نشان دهنده تراکم، تعدد و پراکندگی قوانین محدود کننده سایت های اینترنتی است.

از سوی دیگر به نظر می رسد، برخی از عبارات ماده ۷ خیلی کلی و عام است و دقیقاً مشخص نیست سایت ها از انتشار چه مطالبی منع شده اند. به عنوان مثال ملاک تشخیص و تفکیک نقد از القاء بد بینی مشخص نشده و مقامات می توانند به بهانه القاء بدبینی با هر نقدی برخورد کنند. یکی از تبعات این موضوع، ظهور و گسترش پدیده ی خود سانسوری در سایت های خبری است.

برابر ماده ۸ آیین نامه، انتشار هر نوع داده ممنوع در سایت منجر به ارسال گزارش به کار گروه تعیین مصادیق پایگاه های غیر مجاز اینترنتی به منظور مسدود سازی پایگاه اطلاع رسانی خواهد شد. بدون تردید این حکم کلی خیلی سخت گیرانه و نا سازگار با ماهیت رسانه ها است. البته بر اساس ماده ۹ همین آیین نامه، حسب مورد و یا حسب شدت و ضعف اقدام سایت متخلف، تذکر رسمی و مسدود سازی موقت هم پیش بینی شده، اما همین تدبیر هم به لحاظ فاصله بسیار زیاد حداقل و حداکثر مجازات و از سوی دیگر عدم تعیین نوع برخورد برای هر تخلف، اصولی نیست. دامنه ی گسترده اختیاراتی

که قانون گذار برای نهاد ناظر در نظر گرفته مفاسد زیادی به همراه دارد و بر عملکرد سایت ها به ویژه سایت های خبری تاثیر منفی خواهد گذاشت.

در پایان این بخش باید یادآوری شود که هم اکنون علاوه بر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی نهادهای امنیتی و انتظامی مانند نیروی انتظامی، سپاه پاسداران، وزارت اطلاعات و دادستانی های کشور اقدام به کنترل مطالب سایت ها نموده و جرائم و تخلفات را برای رسیدگی به کار گروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه یا محاکم صالح قضایی گزارش می نمایند.

پالایش محتوای وب سایت های خبری (فیلترینگ)

الف. ملاحظات کلی

منظور از فیلترینگ یا پالایش سایت ها، جلوگیری (مسدود سازی) یا محدود کردن دسترسی (فیلترینگ یا پالایش محتوا) کاربران اینترنت به وب گاه ها و خدمات اینترنتی می باشد که از دیدگاه متولیان فرهنگی و سیاسی هر کشور برای مصرف عموم مردم یا گروه خاصی از افراد مانند دانش آموزان، مناسب نیست. اعمال فیلترینگ معمولاً به وسیله ی ارائه دهندگان خدمات اینترنتی انجام می شود، ولی تعیین سطح، مصادیق و سیاست های فیلترینگ توسط دولت ها تعیین می گردد؛ در این شرایط لازم و ضروری است: اولاً فیلترینگ با وضع قانون باشد و سلیقه ای اعمال نشود؛ ثانیاً اجرای فیلترینگ باید به صورتی شفاف و همراه با پاسخگویی مسئولان باشد.

شناسایی صفحه های ممنوعه و فیلتر نمودن آنها به روش های مختلفی انجام می شود. متداول ترین روش های مورد استفاده عبارتند از: فیلترینگ از طریق نام دامنه، فیلترینگ بر اساس نام دامنه و آدرس صفحه، فیلترینگ بر اساس کلمات کلیدی و فیلترینگ بر اساس محتوای صفحات.

هر چند در ابتدا موضوع فیلترینگ در ایران به صورت جدی مورد توجه قرار نمی گرفت، اما با گذشت زمان و مشکلاتی که از استفاده و انتشار مطالب در اینترنت بروز

پیدا کرد، نظارت بر محتوای اینترنت مورد تاکید قرار گرفت. از سال ۱۳۸۰ اجرای فیلترینگ عموماً برای جلوگیری از دسترسی به مطالب مستهجن و مبتذل آغاز گردید.

پس از ابلاغ سیاست های کلی شبکه های اطلاع رسانی رایانه ای در سال ۱۳۸۰، شورای عالی انقلاب فرهنگی اقدام به بررسی و تصویب «مقررات و ضوابط شبکه های اطلاع رسانی رایانه ای» نمود؛ این مصوبه شورای اولین اقدام برای قانونمند کردن فیلترینگ بود. این مصوبه چهار بخش و ۵۱ ماده داشته و به مساله فیلترینگ و نظارت بر شرکت های ارائه دهنده خدمات اینترنت و کاربران اینترنت پرداخته است. به موجب مصوبه مذکور، کمیته تعیین مصادیق پایگاه های اطلاع رسانی رایانه ای غیرمجاز، مرکب از نمایندگان وزارت اطلاعات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان صداوسیما، نماینده دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی و نماینده سازمان تبلیغات اسلامی با مسئولیت نماینده وزارت اطلاعات تشکیل شد. این کمیته با هدف تعیین مصادیق پایگاه های اطلاع رسانی غیرمجاز فعال بود.

نقد اساسی به کمیته مذکور، غیر قضایی بودن جایگاه کمیته و نیز ترکیب اعضا بود؛ زیرا فیلتر کردن یک سایت یا رفع فیلتر اساساً یک اقدام قضایی در جهت اعطاء یا سلب حق از یک شخص است و کمیته مذکور با ترکیبی از اعضای که ذکر شد، چنین جایگاهی را نداشت.

در کنار کمیته تعیین مصادیق، دفتر اینترنت دادستانی در سال ۱۳۸۲ از سوی دادستانی تهران تأسیس شد. طبق بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، مسئولیت پیشگیری از وقوع جرایم به عهده قوه قضائیه است و از این رو دادستانی برای اجرایی کردن مصوبه ۴۸۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی مبادرت به تصمیم گیری در این حوزه نمود.

با تصویب آیین نامه ساماندهی پایگاه های اطلاع رسانی اینترنتی در مرداد ماه سال ۱۳۸۵ وظیفه فیلترینگ بر عهده کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه قرار گرفت. در فصل سوم این آیین نامه به تخلفات و نحوه رسیدگی به آن اشاره و تشکیل کارگروه

مذکور، مرکب از: وزیران فرهنگ و ارشاد اسلامی، اطلاعات، ارتباطات و فناوری اطلاعات و دادگستری، پیش بینی شده است.

تصویب قانون جرایم رایانه ای توسط مجلس شورای اسلامی، گام موثری در قانونمند نمودن فیلترینگ اینترنت به شمار می آید. در حال حاضر این قانون ملاک فیلترینگ سایت ها بوده و نهاد مجری فیلترینگ نیز به موجب قانون مذکور، کار گروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه می باشد. لازم بذکر است روش فیلترینگ در ایران، بر اساس طرح جامع فیلترینگ کشور که از سال ۱۳۸۷ اجرا می شود، ترکیبی از روش های نام دامنه و نشانی صفحه و محتوای صفحات به طور همزمان است.

ب. کارگروه (کمیته) تعیین مصادیق محتوای مجرمانه

کمیته تعیین مصادیق محتوای مجرمانه توسط قوه قضائیه و در محل دادستانی کل کشور تشکیل شده و اعضای آن عبارتند از: وزیر یا نماینده وزارتخانه های آموزش و پرورش - ارتباطات و فناوری اطلاعات - اطلاعات - دادگستری - علوم، تحقیقات و فناوری - فرهنگ و ارشاد اسلامی - رئیس سازمان تبلیغات اسلامی - رئیس سازمان صدا و سیما - فرمانده نیروی انتظامی - یک نفر خبره امور فناوری اطلاعات و ارتباطات به انتخاب کمیسیون صنایع و معادن مجلس و یک نفر نماینده مجلس به انتخاب کمیسیون حقوقی و قضایی و تایید مجلس شورای اسلامی. ریاست کمیته بر عهده دادستان کل کشور است.

از آنجایی که کارگروه یک مرجع تخصصی است، ترکیب و اعضای آن نیز باید عموماً عناصر متخصص در حوزه های مربوطه باشند. به نظر می رسد حضور برخی از مسئولین فوق یا نمایندگان آنان بیشتر با هدف ایجاد هماهنگی در امور فیلترینگ بوده است و شاید اهداف حداکثری کارگروه، با این اعضاء محقق نشود؛ کارگروه باید به سمت استفاده از عناصر متخصص علی الخصوص در حوزه های حقوقی، رسانه ای و

فنی برود. البته در حال حاضر هیات های کارشناسی در کنار کارگروه فعال هستند، اما بدون تردید نظر و رای اعضای اصلی کارگروه تعیین کننده و حائز اهمیت است.

فلسفه اصلی ایجاد این کارگروه و کارگروه های مشابه در سایر کشورهای این است که بدون رعایت تشریفات زیاد، دسترسی به مطالب و سایت هایی که احتمال دارد محتوای مجرمانه و ممنوعه داشته باشند با نظر کارشناسی و تخصصی مسدود شود، چون اگر بنا باشد این کار از طریق دادگاه انجام شود، اولاً ممکن است که مقام قضایی تشخیص درستی نداشته باشد. ثانیاً توسل به دادگاه تشریفات خاص خود را دارد و رسیدگی دادگاه ها نیز معمولاً طولانی است؛ در حالی که در خصوص برخی مطالب و محتواها باید هر چه سریع تر تصمیم گیری شود. (انصاری، ۱۳۸۸، پ ۵ و ۶) وظایف کارگروه طبق قانون و با توجه به سابقه فعالیت آن به شرح زیر است:

۱. تنظیم فهرست مصادیق محتوای مجرمانه و انتشار آن؛
۲. تشخیص مصادیق محتوای مجرمانه در مطالبی که توسط سایت ها منتشر می گردد؛
۳. در صورت تشخیص مجرمانه بودن محتوا، صدور دستور فیلتر یا پالایش آن داده؛
۴. رسیدگی به شکایات ناشی از فیلترینگ (اشتباهات صورت گرفته در روند فیلترینگ)؛
۵. بروز کردن فهرست مصادیق محتوای مجرمانه؛

همانطور که گفته شد ریاست کمیته برعهده دادستان کل کشور است. جلسات هر پانزده روز یک بار تشکیل شده و با حضور هفت نفر عضو دارای حق رای رسمیت می یابد. تصمیمات کمیته با اکثریت نسبی حاضران معتبر است. (تبصره یک ماده ۲۲ قانون جرایم رایانه ای)

فهرست مصادیق محتوای مجرمانه و دستور پالایش موردی برخی سایت ها به شرکت های ارائه کننده خدمات دسترسی به اینترنت، ارائه می شود و آنها موظف هستند نسبت به پالایش مطالب اقدام نمایند. البته همیشه کار به درستی صورت نمی گیرد و بدلیل مشکلات فنی موجود در برخی موارد، کل مطالب سایت از دسترسی خارج می گردد.

ماده ۲۱ قانون جرایم رایانه ای برای اجرای دستورات کارگروه ضمانت اجرا تعیین نموده است. به موجب این ماده: «ارائه کنندگان خدمات دسترسی) در صورتی که عمداً از پالایش محتوای مجرمانه خودداری کنند، منحل خواهند شد و چنانچه از روی بی احتیاطی و بی مبالاتی زمینه دسترسی به محتوای غیر قانونی را فراهم آورند، در مرتبه نخست به جزای نقدی از بیست تا یکصد میلیون ریال و در مرتبه دوم به جزای نقدی از یکصد میلیون تا یک میلیارد ریال و در مرتبه سوم تا سه سال تعطیلی موقت محکوم خواهند شد.»

علی رغم اینکه کارگروه دارای سخنگو است، اما اخبار آن به درستی منتشر نمی شود. شاید اصلی ترین دلیل آن نگاه بدبینانه به فیلترینگ و احتمالاً تبعات انتشار نظرات و تصمیمات کارگروه باشد. اما به هر حال اطلاع از نظرات و تصمیمات کارگروه ضمن ایجاد امکان نظارت عمومی بر عملکرد کارگروه، باعث پیشگیری از انتشار مطالب غیرقانونی می شود. همچنین بروز کردن فهرست مصادیق محتوای مجرمانه امری ضروری است و کارگروه می تواند به صورت موردی و موضوعی هم تعیین مصداق کند.

آخرین مسئله در خصوص روش کار، اعتراض به عملکرد کمیته تعیین مصادیق و مرجع رسیدگی به آن است. طبق تبصره ۲ ماده ۲۲ قانون جرایم رایانه ای «کمیته موظف است به شکایات راجع به مصادیق پالایش شده رسیدگی و نسبت به آنها تصمیم گیری کند؛ رأی کمیته قطعی است.» اصولاً این تدبیر به تنهایی کافی نیست و لازم است مرجع دیگری نیز به اعتراض ها و شکایات رسیدگی کند، از همین رو بخش آخر تبصره قابل انتقاد می باشد. هر چند در تحقیقات صورت گرفته موردی یافت نشد، اما به نظر می رسد دیوان عدالت اداری صلاحیت رسیدگی به شکایات از عملکرد کمیته را، به عنوان یک نهاد عمومی داشته باشد.

پ. مصادیق محتوای مجرمانه در فضای مجازی

بر اساس ماده ۲۱ قانون جرایم رایانه ای: « ارائه دهندگان خدمات دسترسی موظفند طبق ضوابط فنی و فهرست مقرر از سوی کمیته تعیین مصادیق، محتوای مجرمانه اعم از

محتوای ناشی از جرایم رایانه ای و محتوایی که برای ارتکاب جرایم رایانه ای به کار می رود را پالایش کنند.»

در قانون جرایم رایانه ای عنوان "تعیین مصداق" برعهده کارگروه گذاشته شده است. استفاده از لفظ "تعیین" جای بحث دارد. به نظر می رسد که منظور از تعیین در واقع تشخیص است زیرا در بحث های حقوقی نمی توان همه مصادیق یک قاعده را تعیین کرد. برای مثال می گوئیم اشاعه ی فحشا و منکرات ممنوع است؛ اما نمی توان همه ی مصادیق آن را تعیین کرد. اما می توان مصادیق مبتلا به، مهم و بارز را اعلام کرد. بنابراین انتظار اینکه کمیته تمام مصادیق محتوای مجرمانه را تعیین کند، شدنی نیست اما تشخیص مصداق یک عمل شبه قضایی است که کارگروه می تواند آنچه واقع شده را با فهرست تطبیق و ممنوع بودن یا نبودن آن محتوا را تشخیص دهد.

کار گروه در دی ماه سال ۱۳۸۸ برای اولین بار فهرست مصادیق محتوای مجرمانه را اعلام نمود. اما در واقع کاری که صورت گرفت، جمع آوری عناوین مجرمانه مربوط به محتوا از قانون جرایم رایانه ای، قانون مطبوعات، قانون مجازات اسلامی و تعدادی قوانین متفرقه دیگر بود. همچنین در آستانه انتخابات مجلس شورای اسلامی (سال ۱۳۹۱) و انتخابات ریاست جمهوری این فهرست بروزرسانی شده است.

به نظر می رسد، عناوین ذکر شده در فهرست باید تعیین مصداق شوند. کسی شک ندارد که انتشار مطالب خلاف عفت عمومی ممنوع است، بحث بر سر این است که آیا فلان عکس یا گفتار مشمول آن ممنوعیت می شود یا خیر؟ برای مثال باید گفته شود منظور از فحشا و منکرات چیست، و گرنه ذکر کلی این ممنوعیت در قوانین زیادی وجود دارد و همه می دانند که انتشار مطالب علیه اخلاق عمومی ممنوع است، اما چه طور می توانیم اخلاق عمومی را تشخیص دهیم.

کشور چین بنا به دغدغه هایی که بعضاً با دغدغه های ایران شبیه است، مصادیقی برای محتوای مجرمانه - در دست انتشار اعم از آن که در فضای مجازی منتشر شوند یا به صورت مکتوب - در نظر گرفته است. این فهرست بسیار شفاف و با ذکر مصداق است. برای مثال هر مطلب خلاف استقلال چین را ممنوع دانسته و منظور از استقلال را

با طرح مصداق و مثال بیان کرده است. در همین زمینه مقرر داشته انتشار هر گونه مطلبی که بیانگر استقلال تایوان از چین باشد، ممنوع است. همچنین بیان کرده که می توان مطالبی در خصوص استقلال تایوان منتشر کرد، ولی نمی توان نتیجه گرفت که تایوان باید از چین مستقل شود. همچنین در فهرست چین آمده است که انتشار هر مطلبی به سنت های چین لطمه وارد کند، ممنوع است. یعنی ممنوعیتی شبیه آنچه ما در خصوص مطالب منافی اخلاق حسنه داریم؛ ولی کمیته چینی مثال زده و با ذکر مصداق گفته که انتشار هر مطلبی که جوانان را تشویق کند که احساس کنند در مقابل والدینشان وظیفه ی احترام و مراقبت ندارند، ممنوع است. به هر حال می توان گفت که اقدام کار گروه برای شروع تعیین مصداق خوب بوده اما به هیچ عنوان کامل نیست. باید مصداق بدون ابهام تعیین و اعلام شود تا هم شرکت های ارائه کننده خدمات دسترسی طبق قانون عمل کنند و مانع برخورداری افراد از حق دسترسی به اطلاعات نشوند و هم کاربران اینترنت و مدیران سایت ها و وبلاگ ها در مسیر صحیح حرکت کنند. (همان، پ ۱۱ و ۱۲)

ت. مفاد توصیه نامه سال ۲۰۰۸ شورای اروپا در خصوص فیلترینگ^۱

کمیته وزیران شورای اروپا طی سال های اخیر با توجه به توسعه اینترنت و با نگاه حمایتی از حقوق کاربران چندین توصیه در خصوص اینترنت به کشورهای عضو ارائه نموده است. توصیه CM/Rec(2008)6 راهنمایی هایی را برای اتخاذ تدابیر لازم به منظور ترویج احترام به آزادی بیان و اطلاعات در خصوص فیلترهای اینترنتی به کشورهای عضو پیشنهاد می نماید؛ این توصیه نامه نکات مهمی داشته و می تواند به عنوان یک الگو در ایران مورد توجه قرار گیرد.

نکات مهم این توصیه ها به شرح زیر است:

۱. آگاهی کاربران و توانایی آنها در استفاده موثر از فیلترهای اینترنت از عوامل مهمی است که آنها را قادر می سازد به طور کامل از حقوق انسانی آزادی بنیادی شان

^۱ Recommendation CM/Rec(2008)6

[https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2008\)6](https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2008)6)

برخوردار شوند؛ به ویژه حق آزادی بیان و اطلاعات و اینکه به طور فعال در فرایندهای دموکراتیک مشارکت نمایند.

۲. هنگامی که کاربران با فیلتر مواجه می شوند باید از فعال بودن فیلتر اینترنتی مطلع شوند و در صورت اقتضاء باید قادر به شناسایی و کنترل سطح فیلتر محتوایی که آنها در دست دارند، باشند.

۳. کاربران اینترنتی باید امکان اعتراض به فیلتر کردن محتوا و جستجوی توضیحات و اصلاحات را داشته باشند. در همکاری با بخش خصوصی و جامعه مدنی کشورهای عضو باید اطمینان داشته باشند که کاربران از فیلترهای فعال آگاه شده اند و در صورت اقتضاء قادر به فعال یا غیر فعال کردن آنها هستند و از طریق، تغییر دادن سطح فیلترینگ در اجرا کمک می شوند به ویژه توسط:

- توسعه و ارتقاء سطح حداقل اطلاعات کاربران به منظور توانمند سازی آنها برای شناسایی زمانی که فیلترینگ فعال شده است و برای درک اینکه چگونه و با توجه به چه معیارهایی فیلترینگ انجام می شود. (به عنوان مثال: لیست های سیاه، لیست های سفید، مسدود کردن کلید واژه، نوع محتوا و ... یا ترکیبی از آنها)
- بررسی و بروز رسانی منظم فیلترها به منظور توسعه ی تاثیر آنها، تناسب و مشروعیت در رابطه با اهداف مورد نظر.
- توسعه ی سطوح حداقل استاندارد برای اطلاعات ارائه شده به کاربر برای توضیح اینکه چرا یک نوع خاص محتوا فیلتر شده است.
- ارائه اطلاعات روشن و مختصر در خصوص یک فیلتر فعال شده.
- تضمین اینکه محتوایی که به اشتباه فیلتر شده، در مدت زمان معقول بدون مشکل بیش از حد در دسترس باشد.

- حمایت از اقداماتی برای بالا بردن آگاهی از مسئولیت های اجتماعی و اخلاقی عواملی که طراحی، استفاده و نظارت بر فیلترها را با توجه خاص بر حق آزادی بیان و اطلاعات و حق زندگی خصوصی انجام می دهند.
 - بالا بردن سطح آگاهی از محدودیت های بالقوه آزادی بیان و اطلاعات و حق زندگی خصوصی ناشی از بکارگیری فیلترها و نیاز به حصول اطمینان از تناسب چنین محدودیت هایی.
 - تسهیل تبادل تجربیات و بهترین شیوه ها برای طراحی، استفاده و نظارت بر فیلترها.
 - برگزاری دوره های آموزشی برای مدیران شبکه، والدین، مربیان و افراد دیگری که از فیلترها استفاده و بر آنها نظارت می کنند.
 - ترویج همکاری با طرح های موجود به منظور ترویج استفاده مسئولانه از فیلترها به پیروی از حقوق بشر، دموکراسی و حاکمیت قانون.
 - پرورش استانداردهای فیلترینگ و معیارهایی برای کمک به کاربران برای انتخاب و معیارهایی برای بهترین فیلترهای کنترل.
 - جامعه مدنی به منظور افزایش آگاهی کاربران از مزایای بالقوه و خطرات ناشی از فیلترها مورد تشویق قرار گیرد.
۴. فیلتر کردن مناسب برای کودکان و افراد جوان؛ در این زمینه دولت های عضو باید:
- تسهیل و توسعه راهبردها به منظور شناسایی محتوای مضر برای کودکان و افراد جوان با توجه به تنوع فرهنگ ها، ارزش ها و نظرات.
 - همکاری با بخش خصوصی و جامعه مدنی برای جلوگیری از حفاظت بیش از اندازه از کودکان و نوجوانان.
 - حمایت از تحقیق و توسعه برای تولید فیلترهای هوشمند.
 - تسهیل و ترویج نوآوری ها و ابتکاراتی که به والدین و مربیان در انتخاب و استفاده از فیلترهای مناسب سن برای کودکان و نوجوانان کمک کند.

- اطلاع رسانی به کودکان و نوجوانان درباره مزایا و خطرات ناشی از محتوای اینترنت و فیلتر کردن آن به عنوان بخشی از راهبردهای رسانه ای آموزش و پرورش رسمی و غیر رسمی.
 - ۵. با وجود اهمیت توانمند سازی کاربران برای استفاده و کنترل فیلترها، همان طور که اشاره شد و با توجه به ارزش خدمت عمومی گسترده اینترنت، مجریان عمومی در تمام سطوح (مانند ادارات، کتابخانه ها و موسسات آموزشی) که فیلترها را معرفی یا هنگام ارائه خدمت، برای عموم استفاده می کنند باید از احترام کامل برای حق آزادی بیان و اطلاعات و حق محرمانه بودن مکاتبات کاربران مطمئن شوند.
- در این راستا کشورهای عضو لازم است :
- از فیلتر کردن محتوای اینترنت در شبکه های ارتباطات الکترونیک که توسط بخش های دولتی ارائه می شود، خودداری کنند.
 - تضمین کنند که اقدامات عمومی مسدود یا فیلتر کردن در سراسر کشور - در صورت اجرای شرایط ماده ۱۰ پاراگراف ۲ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر - توسط دولت معرفی شود.
 - معرفی قوانین و مقررات ملی برای جلوگیری از سوء استفاده عمدی از فیلتر برای محدود کردن دسترسی شهروندان به محتوای قانونی، در جای مناسب و ضروری.
 - اطمینان حاصل کنند که همه فیلترها قبل و در زمان اجرا ارزیابی شده اند.
 - فراهم آوردن روش های قابل دسترس، موثر و آسان برای اصلاح و ترمیم (از جمله تعلیق فیلتر در مواردی که کاربران یا نویسندگان محتوا ادعا می کنند که محتوا به صورت نامعقول مسدود شده است).
 - جلوگیری از مسدود کردن جهانی و عمومی محتوای توهین آمیز یا مضر و رفع ممنوعیت دسترسی برای کاربرانی که نیاز مشروع به محتوای ممنوعه در شرایط استثنایی دارند. (مانند کارهای پژوهشی و علمی)

• اطمینان از اینکه اطلاعات شخصی وارد شده، ثبت شده و فیلتر شده از طریق فیلترها فقط برای مقاصد مشروع و غیر تجاری مورد استفاده قرار گرفته اند. یکی از نکات مهم، توجه شورای اروپا به وظایف دولت ها در تامین اینترنت باز برای مردم است. این شورا در توصیه نامه سال ۲۰۱۱ خود که به منظور حفاظت و ارتقاء اینترنت (تمامیت و بازبودن) تصویب شده، ضمن یادآوری اهمیت اینترنت و انتظاری که مردم از آن دارند، تاکید می کند اینترنت ابزاری برای حفاظت از آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات بدون توجه به مرزها است. طبق این توصیه نامه دولت ها برای جلوگیری از ایجاد اختلال در اینترنت حتی در شرایط اضطراری باید تدابیری اتخاذ کنند. در واقع در این توصیه نامه از دولت ها خواسته شده تا زیر ساخت های مناسبی برای اینترنت فراهم آورند و از این طریق استفاده عموم از این ابزار را تسهیل نمایند.

¹ . Recommendation CM/Rec(2011)8

نتیجه گیری و پیشنهادها

- فعالیت سایت های اینترنتی و به ویژه سایت های خبری نیازمند تدوین و اعمال نظام حقوقی مناسب است. نظام حقوقی که ضمن تامین آزادی این رسانه های نوین، از سوء استفاده احتمالی از آزادی بیان جلوگیری نموده و به مردم اطمینان دهد، دسترسی و استفاده آنها از رسانه های اینترنتی امن و پایدار است.
- مطالعات صورت گرفته نشان می دهد نظام حقوقی وب سایت های خبری در ایران به دلایل گوناگون، نظام حقوقی مناسب و کارآمدی نیست و همین موضوع مشکلات فراوانی را پدید آورده است. طرح نظام جامع رسانه های همگانی هم که در مجلس شورای اسلامی جریان دارد، علی رغم نقاط مثبتی آن، پاسخگوی شرایط فعلی و متناسب با رسانه های نوین نیست. بنابراین تدوین یک قانون جامع برای رسانه های اینترنتی با همکاری موثر نهادهای صنفی و فعالان این رسانه ها، نه تنها مفید بلکه ضروری است.
- در حال حاضر شیوه تاسیس سایت های خبری انتشار با ثبات است اما دولت تلاش دارد تا آنها را ملزم به اخذ مجوز نماید. بازگشت به شیوه ی اجازه نامه مطلوب نیست و در تدوین قوانین باید این موضوع مورد توجه قرار گیرد.
- نظارت بر عملکرد سایت های خبری توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سایر نهادهای مسئول دولتی و بدون مشارکت رسانه ها انجام می شود. این شیوه نظارت نتوانسته چندان موفق باشد. لذا به نظر می رسد استفاده از ظرفیت نهادهای صنفی سایت های خبری می تواند در این زمینه موثر باشد و قطعاً این شیوه نظارت با ماهیت فعالیت رسانه ای سازگار تر است.
- آموزش نقش بسزایی در اصلاح وضع موجود دارد؛ لذا ضروری است برنامه های آموزشی برای مدیران مسئول، سردبیران، روزنامه نگاران و خبرنگاران اجرا شده و این افراد با حقوق و وظایف خود آشنا شوند.

○ ضمن اتخاذ تدابیر و چهارچوب های مشخص قانونی برای عملکرد نهاد متولی فیلترینگ، نظارت بر عملکرد آنها نیز مهم است. باید امکان نظارت دولت و مردم کاملاً فراهم باشد. این نظارت علی الخصوص اگر به صورت مردمی انجام شود علاوه بر جلوگیری از اشتباهات و سوء استفاده از اختیارات، باعث اطمینان بیشتر مردم به این نهادها و در نتیجه همراهی بیشتر با آنها خواهد شد.

منابع فارسی

کتاب ها:

- اسدی عباس، (۱۳۹۰) «نظام حقوقی خیرگزاری ها و شبه خیرگزاری ها در ایران»، شماره ۳۵، فصلنامه پژوهش حقوق ویژه نامه حقوق ارتباطات.
- باقر انصاری، (۱۳۸۹) حقوق ارتباط جمعی، چاپ سوم تهران: سمت،
- باقر انصاری، (۱۳۹۰) حقوق رسانه ها، تهران: سمت.
- باقر انصاری، (۱۳۸۸) «نقد فهرست مصادیق محتوای مجرمانه» مصاحبه با خبرگزاری ایسنا، کد خبر ۱۰۳۶۱-۸۸۱۰.
- عاملی سعید رضا، (۱۳۸۸) متن مجازی تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی اجتماعی،
- هاشمی سید محمد، (۱۳۸۴) حقوق بشر و آزادی های اساسی تهران: نشر میزان،
- معتمد نژاد کاظم و رویا، (۱۳۸۸) حقوق ارتباطات، جلد اول، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه ها، چاپ دوم
- معتمد نژاد کاظم، (۱۳۹۰) «تحولات مبانی حقوقی آزادی رسانه ها در عرصه های ملی، منطقه ای و بین المللی»، شماره ۳۵، فصلنامه پژوهش حقوق ویژه نامه حقوق ارتباطات.
- کاستلز مانوئل، عصر اطلاعات، گروه مترجمان، جلد اول، چاپ سوم (تهران: طرح نو، ۱۳۸۲)
- کاتوزیان ناصر، (۱۳۸۹) «تفسیر مفهوم اصل آزادی مطبوعات» مجموعه مقالات همایش حقوق مطبوعات دانشگاه تهران.
- کامیار مهران، (۱۳۸۸) «مقایسه تطبیقی رسانه های سنتی مکتوب و الکترونیک» شماره دوم، پژوهش رسانه.

اسناد:

- اعلامیه جهانی حقوق بشر.

- کنوانسیون اروپایی حقوق بشر.
- رای ابطال الحاقیه به آیین نامه اجرایی قانون مطبوعات، وب سایت دیوان عدالت اداری :

<http://www.divan-edalat.ir/show.php?page=ahoshow&id=9123>

- فهرست مصادیق محتوای مجرمانه، وب سایت کمیته تعیین مصادیق :

http://internet.ir/crime_index.html

- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی

<http://archive.ical.ir/files/debate/ip/08/08-084.pdf>

منابع انگلیسی

- Jakubowicz, Karol, (2009). "A new notion of media?"
- Middle East Internet Users, Population and Facebook Statistics, Internet World Stats, <http://www.internetworldstats.com/>
- 1st Council of Europe Conference of Ministers responsible for Media and New Communication Services A new notion of media?.(28 and 29 May 2009, Reykjavik, Iceland. [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/MCM\(2009\)011_en_final_web.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/MCM(2009)011_en_final_web.pdf)
- Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters [https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2008\)6](https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2008)6)
- Recommendation CM/Rec(2011)8 of the Committee of Ministers to member states on the protection and promotion of the universality, integrity and openness of the Internet.

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1835707&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>

- Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to social networking services

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1929453&Site=Cm>

